

NAUJOS DISERTACIJOS

V. MARTINKUS

INŽINERINĖ KŪRYBINĖ VEIKLA KAIP SOCIOLOGIJOS PROBLEMA¹

Filosofinėje bei sociologinėje literatūroje beveik nėra darbų, kuriuose inžinerinė kūrybinė veikla būtų tirama bendrosios metodologijos aspektu. Visuomeninės veiklos analizė niekada negali ignoruoti žmogiškosios veiklos vienokio ar kitokio pasireiškimo pobūdžio. Šiuolaikinės MTR sąlygomis vis labiau išryškėja darbo, darbo įrankių kūrimo intelektualinis aspektas. Todėl iškyla tiek teoriškai, tiek praktiškai svarbūs klausimai: kokios yra darbo intelektualizacijos prielaidos ir jos socialinės pasekmės. Visuomenės vystymosi mokslinė analizė šių klausimų ignoruoti negali. Kadangi jie gali būti sprendžiami skirtingų metodologijų pagrindu, todėl yra aktualūs ir ideologinės kovos požiūriu.

Vytautas Martinkus, dėstydamas filosofiją Kauno A. Sniečkaus politechnikos institute, dirbdamas kūrybinį rašytojo darbą ir kartu mokslinio tyrimo darbą, parašė disertaciją, kurioje analizuojamos inžinieriaus kūrybos, kaip socialinės veiklos, pažinimo problemos, daugiausia dėmesio skirdamas darbo kūrybinių elementų vystymuisi istoriškai apibrėžtomis sąlygomis. Disertantas pažymi, kad dažniausiai tirama inžinieriaus ekonominė kūrybinės veiklos pusė. Tokią tendenciją galima paaiškinti gamybos valdymo klausimų aktualumu šių dienų liaudies ūkyje. Iš dalies inžinieriaus kūrybinė veikla analizuojama darbuose, skirtuose socialinio aktyvumo, socialinės psichologijos klausimams. Disertantas parodo, kad šių klausimų analizė negali apsieiti be bendrosios metodologijos.

Pirmajame skyriuje — „Pozityvistinės sociologijos bandymai atskleisti esmines inžinerinės kūrybinės veiklos charakteristikas“ aptariamos „technicizmo“, „industrinės sociologijos“ ir „technokratijos“ kryptys.

Teorinės technicizmo krypties ištakos siejamos su vienpuse ir nepakankamai pagrįsta technikos bei techninės kūrybos specifikos samprata. „Technicizmas“ kūrybos procesą aiškina technikos, o ne socialinių santykių specifika, absoliutina technikos vaidmenį, nepagrįstai išplečia techni-

¹ Filosofijos mokslų kandidato disertacija, apginta 1981 m. gegužės 19 d. VVU specializuotoje mokslinėje taryboje. Mokslinis vadovas — fil. kand. doc. J. Karosas; oficialieji oponentai: fil. dr. prof. S. Kugelis, fil. kand. doc. A. Leonavičius; kolektyvinis recenzentas — Vilniaus inžinerinio statybos instituto filosofijos katedra.

kos sąvokos turinį. E. Kapo, P. Engelmejerio ir kitų technicizmo atstovų samprotavimų analizė rodo, kad inžinerinės kūrybos ištakų ieškoma tik technikoje. Kadangi technika pati savaime nepanaikina susvetimėjusių kapitalistinių santykių, tai atsiranda „metodologinis pagrindas“ socialinių prieštaravimų priežasčių ieškoti pačioje technikoje.

Aptariant „industrinės sociologijos“ kryptį, analizuojama jos atsiradimo prielaidos ir raida. Parodoma, kad šios krypties ištakų reikia ieškoti „technicizmo“ idėjų evoliucijoje. Skiriami trys industrinės sociologijos raidos etapai: „ankstyvojo menedžmento“ (arba vadinamoji „klasikinė“ organizacijos ir valdymo teorija), „žmogiškųjų santykių“ koncepcija ir šiuolaikinio „technologinio menedžmento“ mokykla. Ankstyvajam etapui atstovaujantis V. Teiloras pirmasis nemarksistinėje sociologijoje inžinerinę veiklą mėgino apibrėžti ne tik kaip technologinę, bet ir kaip socialinę. Inžinerinės veiklos perspektyvų ieškota „valdymo principuose“, jų tobulinime. Šie principai „ankstyvojo menedžmento“ teorijoje tapatūs kapitalistinės įmonės valdymo principams.

„Žmogiškųjų santykių“ koncepcijos astovai (E. Mejo, M. Folitas, F. Retlisbergeris ir kt.) inžinerinės kūrybos veiklos rezultatus mėgino susieti su „neformalia“ gamyklos struktūra. Taip išryškėjo poslinkis į socialinį psichologinį darbo bei kūrybinio jo turinio aspektą. Disertantas parodo, kad šioje mokykloje inžinerinės veiklos analizė nėra pakankamai konkrečiai susiejama su istoriškai apibrėžta visuomenės ekonomine struktūra, su klasiiniu jos turiniu, kad čia tik mechaniškai mėginama derinti techninį ir socialinį inžinerinės kūrybinės veiklos aspektus.

Trečiasis industrinės sociologijos etapas mėgino koreguoti ankstesnias idėjas, nes praktiškai jos nebuvo sėkmingai realizuotos. Į inžinerinę veiklą pažiūrėta plačiau, bet iš esmės šiuolaikinis „technologinis menedžmentas“ liko taikomosios sociologijos mokykla, kurios teoriniai ir praktiniai tikslai apriboti siaurų kapitalistinės įmonės interesų. Kartu kai kurios išvados mėgintos taikyti visai visuomenei, bet tai sukėlė rimtų prieštaravimų.

Technokratijos atstovai T. Veblenas, D. Bernhemas, Ž. Meino ir kt. užsimojo paaiškinti inžinerinės inteligentijos vietą ir vaidmenį visuomenėje. Šį klausimą jie analizavo, atskirdami valdymo objektą nuo subjekto. Autorius parodo, kad ši sociologinė koncepcija metodologiniu požiūriu taip pat ydinga, nes gamybos valdymo subjektas sutapatinamas su politinės valdžios subjektu. Technokratinių principų vienšališkumas bei abstraktumas leido šios krypties atstovams suformuluoti išvadą, kad kapitalistinėje visuomenėje „politinės valdžios subjektas“ esanti ne buržuazija, o inžinerinė inteligentija.

Istoriškai apžvelgęs įvairias technicizmo pasireiškimo formas, autorius parodo, kad visos jos remiasi subjektyvistine idealistine metodologija. Todėl šios koncepcijos nepajėgė iš esmės susisteminti gausios empirinės medžiagos, o padarytos išvados nebuvo mokslinės.

Antrajame skyriuje — „Pagrindiniai inžinerinės kūrybinės veiklos problemos sprendimo bruožai marksistinėje sociologijoje“ — pabrėžiamas

marksistinės ir idealistinės sociologijų metodologinis skirtumas: idealistinė sociologija istoriją supranta vien kaip žmonių tikslingos veiklos istoriją, tuo tarpu marksizmas ieško tos tikslingos veiklos objektyvių prielaidų materialinėje veikloje.

Panaudodamas struktūrinį istorinį principą, autorius analizuoja inžinerinės kūrybinės veiklos vietą bei vaidmenį bendroje gamybos struktūroje. Parodoma, kad visuomenės raidoje ši veikla keičiasi tiek techniniu turiniu, tiek socialinėmis charakteristikomis. Darbas visada yra toks procesas, kuris išreiškia ne tik gamintojo santykius su gamta bei su kitais žmonėmis, bet ir su pačiu savimi. Šis gamintojo santykis su pačiu savimi darbo procese nuolat atsinaujina. Šiame nuolatiniame atsinaujinime ir reikia ieškoti objektyvių kūrybiškumo prielaidų.

Toliau autorius parodo, kokią įtaką kūrybiškumui gamyboje turi pati socialinė tikrovė, visuomenės ekonominė struktūra. Iki kapitalistinės ekonominės formacijos inžinerinė (techninė) kūryba atskiro gamintojo atžvilgiu buvo atsitiktinis reiškinys, ji nebuvo masinė ir profesionali veikla. Tik kapitalistinėje visuomenėje inžinerinė kūryba tapo masiškesne ir profesine veikla. Viena jos prielaidų buvo padidėjęs protinio darbo atsisakyrimas nuo fizinio. Šia prasme inžinerinė kūrybinė veikla buvo naujas materialinės gamybos intelektualinių jėgų išsivystymo laipsnis. Iš pradžių inžinerinė kūrybinė veikla buvo susijusi su darbinės veiklos atskirų pusių specializacija (konstravimas, technologinio režimo nustatymas, mašinų taisymas ir t. t.), o vėliau inžinieriui perduodamos ir gamybos valdymo funkcijos. Disertantas polemizuoja su tais autoriais, kurie teigia, kad valdymas buvęs pirminė inžinerinės veiklos funkcija. Istorinė darbo raidos analizė rodo, kad gamybos valdymas yra ankstesnė ir bendresnė žmogaus veiklos savybė, taigi ja nepaaiškinama inžinieriaus kūrybinės veiklos specifika.

Autorius parodo inžinerinės kūrybinės veiklos vietą bendroje socialinės veiklos, kaip kūrybos, struktūroje, apibrėžia jos specifiką, inžinerinę kūrybą traktuodamas kaip techninės-ekonominės kūrybos elementą. Disertacijoje taip pat parodoma, kokie kūrybinės minties etapai sąlygoja vienas kitą ir eina vienas paskui kitą: kūrybinio tikslo iškėlimas — jo įgyvendinimas — rezultatų įdiegimas į gamybą — jų poveikis socialinei struktūrai. Disertantas parodo, kad kūrybinė inžinieriaus mintis labiausiai susijusi su gautų rezultatų įdiegimu į gamybą.

Kadangi kiekvienas naujas technikos lygis gamintojams ir vartotojams iškelia naujų problemų, tai inžinerinė kūrybinė mintis, jos galimybės labai daug priklauso nuo visuomenės gamybinių santykių. Autorius konkrečiai parodo, kad idealistinė sociologija, analizuodama inžinerinės veiklos vietą visuomenėje, nepakankamai atsižvelgia į konkrečios visuomenės ekonominę struktūrą, atmets jos istorinį klasinį turinį. Dėl to klasinis visuomenės tyrimo principas idealistinėje sociologijoje dažnai pakeičiamas „profesinio statuso“ arba „socialinio statuso“ principu.

Inžinerinė kūrybinė veikla kapitalistinėje visuomenėje varžoma su svetimėjusių santykių, kūryba taip pat perkama ir perduodama, kaip ir

kiekviena prekė. Todėl tik antagonistinės klasinės struktūros įveikimas gali sudaryti objektyvias prielaidas laisvai inžinerinei kūrybai, kuri ne tik prisidėtų prie bendros socialinės pažangos, bet ir padėtų visapusiai ugdyti asmenybę. Todėl, rašo autorius, tiktai socialistinė revoliucija, panaikindama išnaudojimą, sudaro objektyvias prielaidas naujai kūrybinei žmonijos veiklos formai. Naujas visuomeninis darbo pasidalijimas socialistinėje visuomenėje labai praplečia kūrybinės veiklos diapazoną.

Tasai procesas konkrečiau išaiškėja aptariant tokią kūrybinės veiklos būtiną prielaidą, kaip asmenybės ir visuomenės interesų bendrumas. Kapitalistinėje visuomenėje šis procesas labai prieštaringas, kūrybinių jėgų universalumas prieštarauja mašininei gamybai, nes čia darbas suskaldytas į atskiras operacijas. Kūrybinę veiklą riboja ir kapitalo interesai. Analizuodamas socialistinės gamybos sąlygas, disertantas parodo, kad šios sąlygos, užtikrindamos visuomenės pažangą, kartu stimuliuoja ir individo kūrybinių galių išaugimą. Praktinėje veikloje istoriškai didėja visuomeninių interesų ir techninės kūrybos interesų bendrumo suvokimas, todėl autorius analizuoja asmeninių ir visuomeninių interesų vertybinių santykį. Čia jis panaudoja socialinio statuso kategoriją, suteikdamas jai marksistinį interpretavimą. Autorius taip pat siūlo atitinkamų sąvokų sistemą, kuria galima būtų konkrečiai apibūdinti inžinieriaus socialinį statusą, taip pat sukurti konkrečią socialinio tyrimo metodiką.

Analizuodamas bendrąsias inžinieriaus asmenybės ir visuomenės interesų sutapimo tendencijas komunizmo kūrimo procese, disertantas pažymi, kad darbo specializacija — prieštaringas procesas. Tačiau darbo specializacija ne siaurina, o tik išplečia inžinieriaus kūrybinės veiklos galimybes. Šiame procese svarbų vaidmenį atlieka socialinės sąlygos, naujai stimuliuojančios kūrybą, skatinančios savarankiškumą.

M. Padolskienė